

KOLOMBİYA – FARC BARIŞ SÜRECİNİN UYGULANMASI: SORUNLAR VE RİSKLER
IMPLEMETATION OF COLOMBIA – FARC PEACE DEAL: PROBLEMS AND RISKS

Öz

Yarım asırdan fazla süren Kolombiya - FARC çatışması, tarafların barış yönünde gösterdikleri irade sayesinde 2016 yılında imzalanan barış anlaşmasıyla çözüm yoluna girmiştir. 2012 yılında başlayan Havana Barış Müzakereleri birçok konuda örnek alınacak seviyede başarılı olmuş ve süreç sonunda taraflar arasında bir barış anlaşması imzalanabilmiştir. Ancak mevcut durumda barış anlaşmasının uygulanmasında önemli sorunlar yaşanmaktadır. Bu çalışma Kolombiya- FARC barış sürecinin halen devam etmekte olan uygulama sürecinde yaşanan sorunları incelemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda öncelikle anlaşma maddelerinin uygulama oranları irdelenmiş ve sürecin genel çerçevesi ortaya konulmuştur. Buna ek olarak barış anlaşmasının uygulanması ile ilgili olarak barış sürecini tehlikeye sokan ve ülkede şiddetin dinmesini engelleyen hususlar ayrıntılı olarak analiz edilmiştir. Bu sorunlar barış anlaşmasının altı ana maddesinden olan uyuşturucu maddelerle mücadele ve toprak reformu konuları ile eski FARC üyelerinin entegrasyonunda yaşanan sorunları ve tekrar silahlanmaları hususlarını içermektedir. Ülkede çatışmanın ortaya çıkması ve şiddetlenmesinde ana faktör olarak karşımıza çıkan toprak dağıtımı ve uyuşturucu maddeler sorunlarının halen çözülmemiş oluşu hem ülkede şiddetin devam etmesine neden olmakta hem de barış sürecini tehlikeye atmaktadır. Bu iki meseleye ek olarak silah bırakan FARC üyelerinin farklı motivasyonlar ile tekrar silahlanmaya başlaması da süreci tehdit eden önemli konulardan birisidir. Barış anlaşmasının tam olarak uygulanamamasının ardında yatan ana nedenlerden birisinin mevcut hükümetin anlaşmayı uygulamadaki isteksizliği olduğu düşünüldüğünde, 2022 yılında yapılacak olan seçimlerin barış sürecinin kaderi için oldukça belirleyici olacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kolombiya, FARC, İç Çatışma, Barış Süreci, Çatışma Çözümü.

Abstract

The Colombian-FARC conflict, which lasted for more than half a century, entered the path of resolution with the peace agreement signed in 2016, thanks to the will of the parties for peace. The Havana Peace Negotiations, which started in 2012, were successful at an exemplary level in many areas, and the peace agreement was signed between the parties at the end of the process. However, in the current situation, there are significant problems in the implementation of the peace agreement. This study aims to examine the problems experienced in the ongoing implementation process of the Colombian-FARC peace process. In this context, first of all, the implementation rates of the agreement articles were examined and the general framework of the process was revealed. In addition, the issues that jeopardize the peace process and prevent the violence to cease in the country regarding the implementation of the peace agreement were analyzed in detail. These issues include the fight against drugs and land reform, which are some of the six main articles of the peace agreement, as well as problems in the integration and rearmament of former

Başar BAYSAL*
E. Nur SEZEK**

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Bilim Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

E-posta/E-mail:
basar.baysal@ankarabilim.edu.tr

Orcid: 0000-0001-9205-9234

** Doktora Öğrencisi,
Universidad Externado de Colombia, Siyaset Çalışmaları Bölümü

E-posta/E-mail:
eminursezek@gmail.com

Orcid: 0000-0003-3399-5721

Başvuru/Submitted: 28.12.2021

Kabul/Accepted : 08.02.2022

FARC members. The fact that the land distribution and drugs problems, which are the main factors in the emergence and intensification of the conflict in the country, are still not resolved, both cause the violence to continue in the country and jeopardize the peace process. In addition to these two issues, the fact that the FARC members, who laid down their arms, started to take up arms again with different motivations is one of the important issues that threaten the process. Considering that one of the main reasons behind the failure of the peace agreement to be fully implemented is the reluctance of the current government to implement the agreement, it is considered that the elections to be held in 2022 will be quite decisive for the fate of the peace process.

Keywords: Colombia, FARC, Internal Conflict, Peace Process, Conflict Resolution.

Giriş

İspanyolların bölgeye ulaşmasından bu yana bir şekilde çatışmaların yaşandığı Kolombiya'daki en köklü çatışmalardan birisi, Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri - Halk Ordusu (Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia – Ejército del Pueblo, FARC-EP) ile Kolombiya Devleti arasındaki çatışmalardır. Bu çatışma 1964 yılında FARC'ın kurulmasıyla başlamış ve 50 yıldan uzun bir süre devam etmiştir. Bu süreçte ülkede çatışmalardan kaynaklı ekonomik, siyasi, toplumsal birçok sorun yaşanmıştır. Taraflar çatışmanın devam ettiği yıllarda birden fazla kez mevcut sorunları çözmek ve çatışmayı sonlandırmak için müzakere etseler de 2016'ya kadar bir sonuç alınamamıştır. Fakat 2012 yılında başlayıp 2016 yılında sona eren müzakerelerden sonra taraflar kapsamlı bir barış anlaşması imzalamışlardır. Böylece ülkede çatışma sonrası barış inşası süreci başlamıştır.

Bu çalışma FARC ile 2016 yılında imzalanan barış anlaşmasının ardından Kolombiya'da başlayan barış sürecinin uygulama safhasını değerlendirmeyi hedeflemektedir. Buradan hareketle çalışmanın ilk bölümünde Kolombiya'daki çatışmalara ve akabinde gelen barış sürecine değinilmiştir. İkinci bölümde ise taraflar arasında imzalanan barış anlaşmasının uygulama oranları üzerinde durularak genel bir çerçeve çizilmiştir. Son olarak üçüncü bölümde barış inşası sürecindeki temel sorunlara değinilmiştir. Bu kapsamda uyuşturucu madde üretim ve ticareti, toprak reformu ve eski FARC üyelerinin entegrasyonu konularında yaşanan sorunlar ve bu sorunların barış anlaşması için doğurduğu riskler analiz edilmiştir.

1. Kolombiya-FARC Çatışma ve Barış Süreçleri

Kolombiya on dokuzuncu yüzyıldan bu yana çatışmalarla anılagelmiştir. Her ne kadar ülkedeki çatışmalar geçen yüzyılın ikinci yarısından itibaren yoğunlaşmaya başlamış olsa da tarihi olarak kökleri ülkenin İspanyol sömürgesi olduğu döneme kadar dayandırılabilir¹. Bu dönemden itibaren giderek derinleşen siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunlar ileride ortaya çıkacak çatışmaların temellerini oluşturmuştur. Kolombiya'da ilk ekonomik sorunlar ülkenin sömürge dönemi boyunca, başta İspanya olmak üzere, Avrupa'nın hammadde tedarikçisi haline gelmesi ile başlamıştır (İnan Şimşek, 2019:502). Bu dönem ülke ekonomisi, bölgeye gelen ilk İspanyollar ve Latin Amerika'da doğan İspanyol kökenliler (kreoller) gibi bazı elit kesimlerin yönetimi altına girmiştir (Safford ve Palacios, 2002).

Ekonomik sorunlar beraberinde toplumsal ayrışmaları ve eşitsizlikleri de getirmiştir (Kline, 2012). İspanyol kökenliler, ekonomik gücü elde tutmaları nedeniyle toplumsal olarak ayrıcalıklı bir konuma yükselmişlerdir. Zaman içinde ülkede İspanyol kökenliler ile yerliler ve Afrika kökenliler gibi, diğer etnik gruplar arasındaki ayrışma giderek derinleşmiştir. Sömürge döneminde başlayan bu ekonomik ve toplumsal ayrışmalar giderek daha fazla artmış ve ülkedeki

ekonomik eşitsizliği ve yoksulluğu tetiklemiştir (Dugas, 2015). Bu durum ise ülkede ileride başlayacak olan ekonomi temelli çatışmalara zemin hazırlayan unsurlardan biri olmuştur.

Uzun yıllar İspanyol sömürgesi olan Kolombiya, on dokuzuncu yüzyıl başlarında İspanya'ya karşı bağımsızlık mücadelesine girişmiştir. Simón Bolívar ve Francisco de Paula Santander gibi isimlerin önderliğinde başlayan Kolombiya Bağımsızlık Savaşı 1819'da sona ermiş ve ülke İspanya'dan ayrılarak bağımsızlığını kazanmıştır (Larosa ve Mejía, 2014:44). Ülkenin bağımsızlığını kazanmasının ardından Bolívar ve Santander arasında başlayan ideolojik görüş ayrılıkları Muhafazakâr- Liberal ayrışmasını tetiklemiştir (Dugas, 2015:439). Bu ideolojik ayrışma, ülkede ileriki yıllarda başlayacak ve uzun yıllar sürecek olan politik çatışmaların temellerini oluşturmuştur.

Bağımsızlık mücadelesi sırasında ortaya çıkan bu Muhafazakâr- Liberal kutuplaşması sonraki yıllarda siyasi parti mücadelesi haline gelmiştir. On dokuzuncu ve yirminci yüzyıllar boyunca ülke Muhafazakâr Parti ve Liberal Parti'nin yönetim mücadelesine sahne olmuştur. Aynı zamanda bu iki parti arasındaki mücadele ülkede zaman zaman iç savaşların yaşanmasına yol açmıştır. Bunlardan en dikkat çekici olanı 1899-1902 yılları arasında yaşanan Bin Gün Savaşı (La Guerra de los mil Días) olmuştur (Romero ve Meisel, 2019). Bin Gün Savaşı ülkedeki siyasi ayrışma ve ekonomik sorunların etkisiyle ortaya çıkmıştır. Birçok can kaybıyla sonuçlanan bu iç savaş Panama'nın bağımsızlığını ilan etmesine olanak sağlamış ve ülkedeki siyasi sorunları daha da derinleştirmiştir (Sanín, Acevedo ve Viatela, 2007:8). Bu iç savaşın toprak kaybına sebep olacak kadar ciddi bir siyasi soruna yol açmasının ardından ülkede yaklaşık 40 yıl sürecek olan görece bir "barış" ortamı oluşmuştur.

1948'de Liberal Parti'den devlet başkanı adayı olan reformist Jorge Eliécer Gaitán'ın öldürülmesi ülkede yeni bir şiddet sarmalını ortaya çıkarmıştır (Cockroft, 1997). *La Violencia* (Şiddet) olarak anılan bu dönemde Muhafazakârlar ve Liberaller yeniden sıcak çatışmaya girişmiş ve ülkede büyük çaplı bir iç savaş ortaya çıkmıştır. Uzun yıllar sürecek olan *La Violencia* dönemindeki çatışmalarda yaklaşık 200.000 kişi hayatını kaybetmiştir (Romero ve Meisel, 2019). Bu çatışma dönemi 1953 yılında bir askerî darbe ile sonlanana dek devam etmiştir. Darbe yönetiminin ardından yeniden demokratikleşme çabası veren ülkede yaklaşık 16 yıl sürecek olan Ulusal Cephe (Frente Nacional) dönemi başlamıştır (LeGrand, 2003).

Ulusal Cephe yönetimi ile ülkede iktidarın her dört yılda bir Muhafazakâr ve Liberal partiler arasında değişmesi kararlaştırılmıştır (Cockroft, 1997). Böylece ülkede farklı siyasi partilerin, dolayısıyla farklı fikirlerin temsiliyet hakkı bulması kısıtlanmıştır. *La Violencia* sona ermiş olsa da dönemin bıraktığı izler Ulusal Cephe yönetimlerinin kısıtlayıcı yapısı ile birleşince uzun vadede ülkenin farklı bölgelerinde toplumsal tepkilere yol açmıştır (Arocha, ve diğerleri, 1988). Siyasi olarak temsil hakkı elde etmekte zorlanan gruplar silahlanarak "haklarını" farklı yollarla arama yoluna gitmişlerdir. Böylece ülkede yavaş yavaş küçük silahlı gruplar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönem ortaya çıkan silahlı örgütlerden birisi de FARC olmuştur.

Ülkedeki birçok silahlı örgüt ile benzer kurulma sebeplerine sahip olan FARC 1964 yılında, Ulusal Cephe yönetiminin yarattığı "kısıtlı demokrasi" ortamında siyasi olarak temsil hakkı bulamayan Komünist Parti'nin silahlı bir yapılanması olarak faaliyetlerine başlamıştır (González, 2004). Kırsalda örgütlenmeye başlayan FARC, temel hedefinin ülkedeki ekonomik eşitsizliğe bağlı olarak ortaya çıkan adaletsiz toprak dağılımına ve özellikle kırsal bölgelerdeki yoksulluğa çözüm bulmak olduğunu vurgulamıştır (Sezek ve Uysal Oğuz, 2021:189). Böylece FARC ile devlet güçleri arasında yaklaşık 50 yıl sürecek olan çatışmalar başlamıştır.

Örgüt bir süre sonra Komünist Parti'den ayrılarak devlet güçleri ile çatışmasına bağımsız olarak devam etmiştir. Akabinde geniş halk kitlelerine (özellikle yoksul halk) de yayılan bir taban oluşturan FARC, kısa zamanda büyüyerek ülkenin en büyük silahlı örgütü haline gelmiştir. Örgüt

sürdürdüğü silahlı mücadeleye ek olarak fidye elde etmek uğruna adam kaçırma ve ülkedeki uyuşturucu kaçakçılığına dahil olma gibi faaliyetleri nedeniyle zaman içinde uluslararası tanınırlık elde etmeye de başlamıştır (Granada, Restrepo ve Vargas, 2009). Böylece FARC ve Kolombiya devleti arasındaki çatışma daha geniş bir alana yayılmıştır. Fakat bu şekilde örgütün eylem biçimini değiştirmesi, gördüğü halk desteğinin azalması sonucunu da doğurmuştur.

Ülkede Ulusal Cephe dönemi ve sonrasında ortaya çıkan tek örgüt FARC değildir. Fakat diğer birçok örgüt arasında FARC daha fazla ön plana çıkmıştır. Diğer örgütlerden daha fazla üyeye sahip olmasının yanı sıra uyuşturucu kaçakçılığından elde ettiği gelir ile ekonomik olarak güçlenen örgüt zamanla ülkedeki en güçlü silahlı oluşum haline gelmiştir. Ek olarak FARC üyelerinin yaklaşık %40'ının kadınlardan oluşması (Herrera ve Porch, 2008:615) da örgütü diğer örgütlerden ayıran hususlardan biri olmuştur.

Kolombiya'da FARC ve devlet arasında başlayan ve 50 yıl kadar süren bu çatışmalar ülke için birçok sorun doğurmuştur. Örneğin Uppsala Conflict Data Program (UCDP) verilerine göre ülkede çatışmalardan kaynaklı olarak yaşanan can kayıpları ve zorunlu göçlerin büyük bir kısmı FARC'tan kaynaklıdır (UCDP, 2019). Ölümler ve zorunlu yer değiştirmelerin yanı sıra ülkedeki çatışmalar Kolombiya'nın ekonomik sorunlarının daha da derinleşmesi ile sonuçlanmıştır.

FARC ve devlet arasındaki çatışmaların zaman zaman çok şiddetli hale gelmesi ve akabinde hem ekonomik hem toplumsal yıkımlar yaratması tarafları çatışmayı sonlandırmak için bir araya gelmeye zorlamıştır. Bu nedenle FARC ve Kolombiya devleti farklı hükümetler döneminde birden fazla kez barış için müzakere etme yoluna gitmiştir. İlk ikisi 1982-1986 arasında, üçüncüsü 1998-2002 arasında ve son olarak 2010-2016 arasında olmak üzere taraflar 4 kez barış müzakereleri için bir araya gelmiştir.

Taraflar arasındaki ilk iki müzakere 1982-1986 yılları arasında başkanlık yapan Belisario Betancur döneminde gerçekleşmiştir. Bu müzakere sürecinde kısa süreli bir ateşkes imzalanmıştır (Brittain, 2010:120). Akabinde FARC, Yurtseverler Birliği (*Unión Patriótica*, UP) isimli bir siyasi parti kurarak siyasi zeminde aktif olma kararı almıştır. Fakat bu partinin üyelerinin öldürülmeye başlaması nedeniyle FARC silahlı mücadeleye geri dönmüştür (Larosa ve Mejía, 2014). Böylece müzakere süreci sonuç elde edilmeden sona ererken taraflar arasındaki çatışmanın yoğunluğu daha da artmıştır.

FARC ve Kolombiya devleti arasındaki ikinci müzakere süreci 1998-2002 yılları arasında başkanlık yapan Andrés Pastrana döneminde gerçekleşmiştir. 1998 yılında Caguán bölgesinde başlayan bu müzakereler, devletin FARC'ı resmî bir aktör olarak kabul ettiği ilk görüşmeler olmuştur (Herbolzheimer, 2016). Bu süreçte müzakerelerin yapıldığı bu bölge, silahtan arındırılmış bölge olarak ilan edilip FARC'a teslim edilmiştir. Böylece FARC ilk kez resmî olarak bir toprak elde etmiştir (Segura ve Mechoulan, 2017). Fakat, bu müzakere sürecinde sürekli ve genel bir ateşkes imzalanmamış olması, FARC'ın eylemlerine devam ediyor olması, tarafların belli gündem maddeleri etrafında anlaşmaya varamamış olması gibi sebeplerden dolayı herhangi bir barış anlaşması imzalanamamıştır. Bu müzakerelerin olumlu bir sonuç alınmadan sona ermesi ülkedeki çatışma yoğunluğunu daha fazla arttırmıştır (Salas-Salazar, 2016).

Pastrana sonrasında başkanlık yapan Álvaro Uribe'nin siyasi gündeminin tamamen farklı olması nedeniyle taraflar bu dönemde müzakere etmemişlerdir (Dugas, 2015). Aksine Uribe, kendinden önceki hükümete göre, ülkedeki silahlı grupları sert askerî müdahaleler ile baskı altına alma yoluna gitmiştir. Bu dönemki sert askerî müdahaleler ile FARC'ın ülkedeki etkinliği kırılmaya çalışılmıştır. Nitekim örgütün üye sayısının azalması ve üst düzey yöneticilerinin bu müdahaleler çerçevesinde hayatını kaybetmesi ile FARC bir miktar zayıflatılmıştır.

Taraflar arasındaki dördüncü ve son müzakereler 2010-2018 yılları arasında başkanlık yapan Juan Manuel Santos döneminde gerçekleşmiştir. Başkan'ın çağrısı ile 2012'de başlayan bu

görüşmeler sivil halk, mağdurlar ve toplumsal cinsiyet toplulukları gibi farklı grupları da içine alması açısından taraflar arasındaki diğer müzakerelerden daha kapsamlı ve katılımcı bir yapıda olmuştur (Larosa ve Mejía, 2014). İlk olarak taraflar bu müzakere süreci için birtakım gündem maddeleri belirlemişler ve müzakereler boyunca bu gündem maddelerine bağlı kalacaklarını duyurmuşlardır. Nitekim müzakere sürecinde belirlenen bu gündem maddeleri 2016 yılında imzalanacak olan barış anlaşmasının da temellerini oluşturmuştur (Maher ve Thomson, 2018:2143). Sadece çatışmayı sonlandırmayı değil çatışmanın ortaya çıkmasına zemin hazırlayan sebeplere de çareler üretmeyi amaçlayarak belirlenen bu ana gündem maddeleri: (1) Kapsamlı tarım reformu; (2) siyasi katılım; (3) yasa dışı uyuşturucu probleminin çözümü; (4) mağdurların hakları; (5) silahlı çatışmayı sonlandırma; (6) uygulama ve doğrulama şeklindedir.

Dört yıl süren barış müzakereleri zaman zaman taraflar arasındaki birtakım anlaşmazlıklar ve ülkede devam eden diğer çatışmalar nedeniyle kesintiye uğramış olsa da 2016 yılında tarafların uzlaşması ile olumlu olarak sonuçlanmıştır (Valenzuela, 2019). Akabinde barış anlaşmasının imzalanması kararlaştırılmıştır. İmzalanan barış anlaşması aynı yılın Ekim ayında halk oylamasına sunulmuştur (Sezek ve Uysal Oğuz, 2021). Referandum sonucunda oy kullananların %59,21'i barış anlaşmasına "hayır" derken %49,79'u "evet" oyu kullanmıştır. Referandum sonucunu dikkate alan taraflar mevcut barış anlaşmasında birtakım değişiklikler yaparak anlaşmayı aynı yılın Kasım ayında "Silahlı Çatışmayı Sonlandırmak ve İstikrarlı ve Sürekli Bir Barış İnşa Etmek İçin Nihai Sözleşme" ismi ile yürürlüğe koymuşlardır (Daşlı, Alıcı ve Figueras, 2018).

2. Anlaşmasının Uygulanmasının Değerlendirilmesi²

Barış anlaşmasının imzalanmasının ardından FARC üyelerinin büyük çoğunluğu hızlı bir şekilde silah bırakmış, örgüt silahlı mücadeleye son verip kurduğu siyasi parti ile bir siyasi hareket haline gelmiştir (Maldonado, 2017). Bu süreç hızlı bir şekilde gerçekleşirken anlaşmanın uygulanması da bir yandan başlamıştır. Barış anlaşmasının maddelerinin nasıl ve ne kadar sürede uygulanacağı anlaşma metninde karara bağlanmıştır. Buna göre anlaşma maddelerinin tamamen uygulanmasının 15 yıla yayılması öngörülmüştür (El Gobierno Colombia; FARC-EP, 2016). Bu durumda barış anlaşmasının yıllık %6,5 oranında bir uygulama hedefi vardır (Uysal Oğuz ve Sezek, 2021). Ek olarak anlaşma metninde uygulamanın kurulacak bir denetleme mekanizması ile takip edileceği vurgulanmıştır. Bu hususta denetleme mekanizması olarak "Nihai Anlaşmanın Uygulanması için Çerçeve Plan" (Plan Marco de Implementación del Acuerdo Final, PMI) oluşturulmuştur (Gobierno de Colombia, 2016). PMI ile anlaşmanın teknik ve politik boyutlarının uygulanmasının denetlenmesi hedeflenmiştir. PMI'ye ek olarak Kroc Uluslararası Barış Çalışmaları Enstitüsü (Kroc Institute for International Peace Studies), geliştirmiş oldukları Barış Anlaşması Matrisi-Barometre Girişimi (Peace Accord Matrix-Barometer Initiative, PAM) ile PMI ile eş zamanlı çalışarak barış anlaşmasının uygulanmasını ölçmektedir (Kroc Institute for International Peace Studies, 2020). Ek olarak Birleşmiş Milletler Kolombiya Doğrulama Misyonu (The UN Verification Mission in Colombia) ile barış sürecini ve özellikle eski FARC üyelerinin yeniden entegrasyonu gibi hususları takip etmekte ve konu ile ilgili çalışmalar yapmaktadır (UN Verification Mission, 2021).

Daha önce belirtildiği gibi barış anlaşmasına göre her maddenin, yıllık olarak %6,5 civarında uygulamasının tamamlanmış olması gerekmektedir. Buna göre anlaşmanın uygulanmaya başlandığı 2016 Aralık ayından bu yana, anlaşma maddelerin yaklaşık olarak %30'unun tamamen uygulanmış olması gerekmektedir (Uysal Oğuz ve Sezek, 2021). Fakat her yıl düzenli olarak Kroc Institute for International Peace Studies tarafından yayınlanan raporlara göre bazı maddelerin uygulanması hedeflenen oranın oldukça altında kalmıştır.

PAM raporları anlaşmanın 6 temel maddesinin ve 578 şartının uygulamasını dört aşamalı olarak ölçmektedir (Kroc Institute for International Peace Studies, 2020). Bu dört aşama,

tamamlanan, düşük düzeyde başlayan, orta düzeyde başlayan ve başlamayan olarak belirlenmiştir. Enstitü tarafından yayınlanan son rapor, anlaşmanın Aralık 2020 tarihine kadarki uygulamasını ölçmektedir. Buna göre kapsamlı tarım reformu %4 oranında tamamlanırken uygulamanın %18'i henüz başlamamıştır. Buna karşın bu maddenin uygulaması düşük (%64) ve orta düzeylerde (%13) halen aktif bir şekilde devam etmektedir (Kroc Institute for International Peace Studies, 2021). Anlaşmanın siyasi katılım maddesinin uygulaması 2020 yılı itibariyle %12 oranında tamamlanmıştır. Buna karşın uygulamanın %34'ü başlamamıştır (a.g.e). Tarım reformu maddesinde olduğu gibi bu maddenin de uygulaması düşük (%34) ve orta düzeylerde (%20) daha yoğun bir şekilde devam etmektedir. Silahlı çatışmayı sonlandırma maddesinin uygulaması %49 oranında tamamlanırken uygulamanın %14'ü henüz başlamamıştır (a.g.e). Anlaşmanın yasa dışı uyuşturucu probleminin çözümü maddesinin uygulaması 2020 itibariyle %17 oranında tamamlanmıştır. Uygulamanın %18'i henüz başlamamışken düşük (%39) ve orta düzeylerde (%26) uygulama sürmektedir (a.g.e.). 2019 yılında uygulamanın tamamlanan kısmı yalnızca %8 iken bu oran 2020 sonunda %17'ye yükselmiştir. Bu nedenle yasa dışı uyuşturucu probleminin çözümü maddesi son analiz yılı itibariyle uygulamasında en fazla artış olan madde olmuştur.

Anlaşmanın 5. maddesi olan mağdurlar üzerine anlaşmanın uygulamasının, 2020 yılı itibariyle, %23'ü tamamlanmıştır. Maddenin %20'sinin uygulaması henüz başlamamışken uygulama düşük düzeyde %37, orta düzeyde ise %20 oranında devam etmektedir (Kroc Institute for International Peace Studies, 2021). Anlaşmanın son maddesi olan uygulama, doğrulama ve kamu onayının uygulaması %55 oranında tamamlanırken, uygulamanın %13'ü başlamamıştır (a.g.e). Buna rağmen uygulama oranlarının tamamlanan kısımları dikkate alındığında en fazla uygulamanın bu maddede gerçekleştiği görülmektedir. Bununla birlikte silahlı çatışmayı sonlandırma ve uygulama, doğrulama ve kamu onayı maddeleri dışındaki dört maddenin uygulaması hedeflenen düzeyin altında kalmıştır. Her ne kadar maddelerin tamamen uygulanma oranları düşük olsa da, düşük ve orta düzeylerde uygulamanın devam ediyor olması sürecin ülkede hâlen aktif olduğunu göstermektedir.

3. Süreçteki Ana Sorunlar

Yukarıda belirtildiği gibi Kolombiya barış süreci, müzakere sürecinde açıklık ve kapsayıcılık gibi konularda örnek seviyede başarı kaydetmiş olmasına rağmen uygulama aşamasında yavaş ve yetersiz seviyede ilerleme gösterebilmektedir. Bu bölümün ana konusu olan barışın uygulanmasındaki ana sorunlara geçmeden önce sürecin ilerlemesine etki eden temel bir hususun üstünde durmak doğru olacaktır. Yukarıda belirtildiği gibi 2002-2012 yılları arasında Kolombiya devlet başkaldığı yapan Alvaro Uribe bu dönemde başta FARC olmak üzere silahlı gruplara karşı sert askerî tedbirler içeren bir mücadeleye girişmişti (Baysal, 2019). Uribe 2012-2016 yılları arasında geçen ve Havana Görüşmeleri olarak adlandırılan Kolombiya – FARC barış görüşmelerine karşı olan muhalefetin lideri konumunda olmuştur (Batlle ve Duncan, 2013; Matanock ve García-Sánchez, 2017). Yine yukarıda belirtildiği gibi 2016 yılında barış anlaşmasını imzalamayı müteakip barışın uygulama safhasına geçilmiş ve çok kısa sürede FARC üyeleri silah bırakarak ETCR (Espacios Territoriales de Capacitación y Reincorporación) adı verilen toplanma bölgelerinde entegrasyon süreçlerine başlamışlardır. Ancak 2018 yılında yapılan seçimlerde Kolombiya devlet başkanlığına Alvaro Uribe'nin başkanı olduğu *Centro Democrático* partisinden (Uribe 2002-2010 yılları arasında 2 dönem başkanlık görevini yürüttüğü için başkaldığı aday olamamaktadır) Ivan Duque seçilmiştir (International Crisis Group, 2018). Eski FARC üyelerine verilen haklar ya da geçiş dönemi adaleti gibi birçok konuda muhalif olan (Matanock ve García-Sánchez, 2017) bir yönetimin başa geçmesi barış sürecinin uygulanmasında isteksizlik ve yavaşlama olmasına sebep olmuştur (Arredondo, 2019). Birleşmiş Milletler gözetimindeki sürecin özellikle uluslararası baskıdan dolayı tamamen iptali ya da rafa kaldırılması söz konusu olmazken uygulamada atılan adımlar yavaşlamış bu da birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Ancak yaşanan sorunların tümünün bu iktidar değişikliğinden kaynaklı olduğunu iddia etmek de doğru olmayacaktır. Kolombiya'nın genel sorunlarından olan ülkede

farklı motivasyonlara sahip birçok silahlı grup mevcut olması ya da barış sürecinde silah bırakmayarak silahlı mücadeleye devam eden FARC üyelerinin olması gibi problemler de barış sürecinin uygulanmasına engeller yaratmaktadır.

Yaşanan ana sorunlar değerlendirildiğinde çatışmanın kökenini oluşturan ve 2016 yılında imzalanan barış anlaşmasının çözmeyi amaçladığı birtakım temel problemlerin çözülmemesi olmasının getirdiği sıkıntılar ilk göze çarpan problemlerdir. Yukarıda da belirtildiği gibi bu sorunların en büyüğü özellikle kırsal bölgelerde yaşanmakta olan ekonomik sıkıntılardır ve barış sürecinde bu sorunun çözülmesi için toprak reformu konusu barış anlaşmasının altı ana maddesinden birisi olarak belirlenmiştir. Yukarıda Kroc Institute'un raporunda belirtildiği üzere 2020 yılı itibariyle bu başlıkta alınan kararların yalnızca %4 ü tamamlanmıştır (Kroc Institute for International Peace Studies, 2021, ayrıca bkz: Gutierrez 2021). Bu temel sorunun çözülmemesi olması da tek silahlı örgütün FARC olmadığı Kolombiya'da, kırsaldaki sorunların çözülmemesine yol açmaktadır. 2020 yılında ortaya çıkan COVID-19 salgınının da hem kırsalda hem de ülkenin bütününde ekonomik sıkıntıları daha zorlu bir hale getirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır (Bonet-Moron vd., 2020). Kırsaldaki topraksız köylüler, halen büyük ekonomik sıkıntılar içerisinde ve bu durum devlete olan güveni azaltırken, eleman temininden genel destek bulmaya kadar birçok konuda silahlı gruplara imkanlar açmaktadır. Bu durumun yarattığı ya da çözemediği genel adaletsiz yapı 2021 yılında ülkede meydana gelen büyük çaplı protestoların da ana temalarında birisi olmuştur (Baysal, 2021).

Barış sürecinin uygulanmasında yaşanan ana sorunlardan birisi de yine barış anlaşmasının altı ana maddesinden olan uyuşturucu maddeler sorunu ile ilgilidir. Bu mesele her ne kadar silahlı çatışmanın ilk başlangıcındaki ana sebeplerden olmasa da 1980'li yıllardan itibaren ülkedeki silahlı grupların maddi anlamda güçlenmesine neden olmuştur (Baysal, 2019). Bu maddi güçlenmenin yanında, silahlı gruplar yarattıkları çatışma dönemi ekonomileri sayesinde kırsaldaki fakir halktan destek de bulabilmişlerdir (UNODC, 2014; Sala, 2019). Dolayısıyla uyuşturucu madde üretim ve ticareti konusu ülkedeki şiddet sarmalının çıkış gibi büyümesine neden olan sorunların en önemlilerindedir. Kroc Institute'un raporunda belirtildiği üzere 2020 yılı itibariyle uyuşturucu maddeler başlığı altındaki kararların yalnızca %17'si tamamlanmıştır (Kroc Institute for International Peace Studies, 2021). Ülkedeki, başta kokain olmak üzere uyuşturucu madde üretim ve ticareti problemi halen çözülmemiştir (Gutierrez 2021; Acero ve Machura, 2021; Parada-Hernández ve Marín-Jaramillo, 2021). Bu durum da FARC'ın silah bırakmamış olan ve yeniden silahlanan üyeleri de dahil olmak üzere ülkedeki diğer silahlı grupların faaliyetlerini destekleyebilecekleri kaynak yaratabilmeleri anlamında önemli bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Sonuç olarak bu çözümsüzlük ülkedeki şiddet eylemlerinin devam etmesine yol açmaktadır.

Uyuşturucu maddeler sorununun bir çözüme kavuşmamış olması sadece mevcut silahlı grupların finans kaynağı elde etmeleri sorununu doğurmamaktadır. Bu durum daha geniş çerçeveden çatışma dönemi ekonomik yapıları bağlamında incelendiğinde çözümsüzlüğün daha dramatik sonuçları olduğu görülmektedir. Kolombiya'da uyuşturucu üretim ve ticareti üzerine kurulu olan ekonomi sadece silahlı grupları değil sivilleri de kapsayan bir yapıdadır (Parada-Hernández ve Marín-Jaramillo, 2021). Örneğin kokain üretimi sürecinde sadece silahlı gruplar getiri sağlamamakta aynı zamanda topraklarına koka eken toprak sahipleri ile bu tarlalarda yevmiye ile çalışan topraksız köylüler de maddi kazanç elde etmektedirler. Bu durum da kırsalda yaşayan bu insanların koka üretimi yapılabilmesini sağlayan silahlı gruplara destek olmasına, bu grupların meşruiyet kazanmalarına ve de bu faaliyetten getiri sağlayan sivillerin de gelirlerinden olmamak adına barış sürecinin uygulanmasına ayak diremelerine neden olmaktadır. Aslına bakıldığında bu durum yukarıda belirtilen toprak reformunun da tam olarak uygulanmamış olmasıyla bağlantılıdır. Kırsaldaki topraksız köylüler başka hiçbir gelirleri olmadığı için koka üretim faaliyetinin sona ermesini istememekte ve bu durum da barışın uygulanmasını zora sokmaktadır. Barış anlaşması kapsamında koka üreten çiftçilere farklı ürünler üretmeleri için

verilmesi kararlaştırılan desteğin³ de hem geç hem de yetersiz olarak verilmiş olması (La Via Campesina, 2020) bu insanların koka üretmeye devam etmelerine ya da koka üretmeyi bırakanların tekrar koka üretimine dönmelerine yol açmaktadır. Bu süreçte barış anlaşmasının uygulanmasında isteksiz olan mevcut hükümetin politikaları etkili olmuştur. Mevcut hükümet uyuşturucu ile mücadeleyi barış anlaşmasının öngördüğü şekilde farklı ürünlerin üretimini desteklemek ve sorunun köküne inerek çözüm bulmak yerine, aslında kalıcı çözüm getirmediği tecrübe ile sabit olan, geleneksel, uyuşturucu ile savaş doktrini ile çözme yoluna gitmektedir (La Via Campesina, 2020).

Barış sürecinin uygulama safhasında uyuşturucu madde üretiminin önüne geçilememesi FARC'ın silah bırakması ile FARC'ın boşalttığı bölgelerde daha karmaşık sonuçlar da doğurmuş ve şiddetin evrilmesine yol açmıştır (Voyvodic, 2021). FARC'ın çıktığı bölgelerde önüne geçilememiş olan uyuşturucu üretimi ve ticari faaliyetlerde ortaya çıkan boşluk farklı silahlı gruplarca ya da tekrar silahlanan FARC gruplarınca doldurulmaya başlanmıştır. Bu durum daha az organize olmuş küçük suç örgütlerinin ortaya çıkmasına ve bu gruplar arasında olan rekabet de dahil olmak üzere şiddetin devam etmesine veya artmasına yol açmıştır (Charles, Baysal ve Forero, 2020).

Barış sürecinde yaşanan ana sorunlardan birisi de silah bırakmış olan FARC üyelerinin entegrasyon sürecinde yaşanan sorunlarla ilgilidir. 2016 yılında imzalanan barış anlaşmasından sonra 2017 yılında 13000'den fazla FARC üyesi silah bırakmış ve daha sonra ETCR olarak adlandırılan 24 adet toplanma bölgesinde yeniden entegrasyon sürecine başlamışlardır (ARN, 2020). Süreç içerisinde silah bırakmış FARC üyelerinin entegrasyonu ile alakalı olarak yaşanan birincil sorun bu kişilerin güvenliğinin sağlanması ile ilgilidir (Charles, Baysal ve Forero, 2020). Anlaşma gereğince eski FARC üyelerinin güvenliğinin devlet tarafından sağlanması gerekmektedir ve bu amaçla ETCR'lerin çevrelerinde karakollar ve yol kontrol noktaları kurulmuştur. Ancak bu durumda halihazırda önemli sorunlar yaşanmaktadır. Yukarıda belirtilen, 2018 yılındaki iktidar değişimi ile barış anlaşmasına ve bu kapsamda eski FARC üyelerine verilen haklara en başından beri muhalif olan bir yönetimin başa geçmesi sonrasında bu konuda bir zayıflama olduğu akla ilk gelen açıklamadır. 2017 yılından itibaren 300'e yakın sayıda eski FARC üyesi öldürülmüştür ve bu durum her yıl artış gösteren bir trend izlemektedir (Charles, Baysal ve Forero, 2020; Suarez, 2021). Muhakkak ki silah bırakan FARC üyelerinin güvenliği konusunda yaşanan bu sorunlar aşağıda açıklandığı gibi barış sürecinin olması gerektiği gibi uygulanmasını sekteye uğratan sonuçlar doğurmaktadır.

Silah bırakmış olan FARC üyelerinin yaşamış olduğu bir diğer sıkıntının da ekonomik sorunlar olduğu söylenebilir. Barış anlaşmasıyla beraber silah bırakan FARC üyelerine düşük miktarda da olsa bir maaş bağlanmıştır. Yine eski FARC üyelerinin buldukları ETCR'lerde hem hayata entegrasyonlarının geliştirilmesi hem de ekonomik gelir elde edebilmeleri amacıyla birtakım üretim faaliyetleri icra edilmektedir. Bu faaliyetler içerisinde ETCR'lerin çevrelerinde kurulan tarım alanları, balık çiftlikleri ya da bira üretimi gibi küçük ölçekli üretim faaliyetleri sayılabilir. Ancak ekonomik sıkıntılar halen eski FARC üyelerinin ana sorunlarından birisidir (Rapp, 2017). Verilen maaş özellikle barış süreci sonrasında aile kurup çocuk sahibi olan eski FARC üyeleri için oldukça yetersiz seviyededir. ETCR'lerde icra edilen küçük faaliyetler de ETCR'deki insanların tamamına bir iş imkânı sunmamaktadır (Fundacion Ideas Para La Paz 2019). Farklı iş alanları geliştirilmesi konusu da halihazırda yeterince desteklenmediğinden silah bırakmış FARC üyeleri ekonomik sıkıntılar yaşamaktadırlar.

Eski FARC üyeleri ile ilgili olarak yaşanmakta olan güvenlik ve ekonomi ile ilgili bu sorunlar barış sürecinin uygulanmasında daha farklı ve büyük sorunlara yol açmaktadır. Bunlardan ilki ETCR'lerde hayatlarına devam etmekte sorun yaşayan eski FARC üyelerinin devlet tarafından tanınmış olan bu yeniden entegrasyon merkezlerini terk etmeleridir. 2020 verilerine göre silah bırakmış olan FARC üyelerinin %25'inden daha azı ETCR'lerde

bulunmaktadır (ARN, 2020). ETCR'leri terk eden eski FARC üyelerinden bir kısmı bireysel olarak bir hayat kurup ülkenin farklı bölgelerinde hayatlarına devam etmeyi seçerken büyük bir kısmı ise NAR (Yeni Yeniden Birleşme Alanları, Nuevas Areas de Reincorporacion) adı verilen bölgeler kurarak toplu faaliyetler icra etmeye devam etmektedirler (Forero Rueda, 2020). NAR'lar, ETCR'ler gibi belli sınırları olan bir yerleşke şeklinde değil, birbiri ile irtibat halinde olan ve birbirine yakın yaşayan ve çoğunlukla ortaklaşa bir iş kurmuş eski FARC üyelerinin olduğu bölgelerdir. Buralarda eki FARC üyeleri tarafından kahve üretimi, balık çiftliği işletilmesi gibi faaliyetler icra edilmektedir ve kooperatif gibi organizasyonlar kurarak belli bir dayanışma ortamı sağlamışlardır. Bu alanda yapılan çalışmalar belli başarılar da kazanmaktadır. Örneğin Cauca bölgesinde kahve çiftliğinde üretilen kahveler dünya çapında ödül kazanmıştır (Gonzales, 2019). Ancak bu merkezler halen devlet tarafından resmî olarak tanınmamıştır. Ayrıca bu bölgelerde herhangi bir koruma tedbiri olmadığından eski FARC üyelerinin güvenliği daha da sorunlu hale gelmekte ve bu insanları her türlü tehdide açık bir duruma getirmektedir.

Eski FARC üyelerinin entegrasyonu ile ilgili olarak yaşanan sıkıntıların getirdiği tek sorun ne yazık ki bu insanların resmî ETCR'leri terk etmeleri değildir. Bundan daha önemli bir sorun da eski FARC üyelerinin tekrar silahlanması sorunudur. ARN tarafından 2019 yılında yayınlanan rapora göre 830 eski FARC üyesi tekrar silahlanmıştır (Fundacion Paz & Reconciliación, 2020). Bunlardan bazıları sadece illegal faaliyetlere katılmak üzere silahlanırken büyük bir bölümü de yine FARC adını kullanarak organize olma gayreti içerisinde. 2020 yılı itibariyle ülkede genelinde 85 bölgede (Municipality) 23 farklı FARC grubunun aktif olduğu tahmin edilmektedir (Avila, 2020). Kısmen organize olarak FARC adı altında yeniden silahlanan bu kişilerin sadece yukarıda belirtilen entegrasyonla ilgili yaşanan sorunlardan dolayı değil genel olarak barış sürecinde alınan kararların uygulanmıyor oluşu ve ülkedeki sorunların halen devam ediyor olmasından dolayı silahlandığı söylenebilir (BBC Mundo, 2019). Ancak silaha geri dönüşte illegal faaliyetlerden maddi gelir sağlama ya da kontrol ve iktidar gibi motivasyonların da rol oynadığı gözden kaçırılmamalıdır. Yeniden silahlanma oranı halihazırda çok yüksek olmasa da⁴ barış sürecinin topyekûn başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olabilecek sonuçlar doğurmaya gebe bir durumdur.

Sonuç

Kolombiya-FARC arasındaki silahlı çatışma bölgenin en uzun süren iç çatışmasıdır. Bu çatışmaya son verme hedefiyle yola çıkılan ve süreçte önemli kazanımlar elde edilen son barış süreci de hem literatürün zenginleşmesi hem de dünyada devam eden/gerçekleşecek olan barış süreçleri için önemli dersler içermektedir. Bu çalışma Kolombiya – FARC arasında icra edilen barış sürecinin uygulama aşamasını değerlendirmeyi ve barışın uygulamasındaki mevcut sorunları ortaya koymayı hedeflemiştir. Bu sorunlar kapsamında ilk olarak barış sürecinde amaçlanan ve anlaşma maddeleri içerisinde yer alan toprak reformu konusunun üzerinde durulmuştur. Aslında bu sorun çatışmanın en başta ortaya çıkmasına neden olan faktörlerin en önemlilerindendir ve ne yazık ki halen tam olarak çözülememiştir. Bu çözümsüzlük Kolombiya'da özellikle kırsal kesimde ekonomik sıkıntıların devam etmesine yol açarken, bu sıkıntıların devamı da silahlı grupların destek bulma ve eleman temin etme anlamında zorluk yaşamamalarına neden olmaktadır. Bu sorun yukarıda belirtildiği gibi 2021 yılında Kolombiya'da meydana gelen büyük protesto eylemlerinin de ana konularından birisi olmuştur.

Barış sürecinin uygulanmasında yaşanan bir diğer sorun ise uyuşturucu madde üretim ve ticareti ile ilgilidir. Uyuşturucu üretim ve ticaretinin Kolombiya'da şiddetin artmasında büyük bir rolü olmuştur. Nitekim bu husus da 2016 yılında imzalanan barış anlaşmasının ana maddeleri arasında yer almıştır. Ancak bu konuda da anlaşmanın uygulanması sürecinde yeterince adım atılamamıştır. Bu durum bir taraftan silahlı grupların halen uyuşturucu faaliyetinden gelir elde etmesini sağlarken, bir taraftan da FARC'tan boşalan bölgelerde yeni grupların oluşması ve şiddetin dönüşmesi gibi sorunları beraberinde getirmektedir.

Kolombiya barış sürecinde yaşanan diğer bir sorun eski FARC üyeleri ile ilgilidir. Eski FARC üyeleri hem yaşadıkları güvenlik sıkıntıları hem de ekonomik zorluklardan ötürü resmî toplanma bölgeleri olan ETCR'leri terk etmektedirler. Bu süreçten daha vahim bir konu ise bu kişilerin bir kısmının tekrar silahlanma yoluna gitmesidir. Eski FARC üyelerinin bir kısmı maddi çıkarlar bir kısmı ise barış sürecinin tam uygulanamamasından dolayı duydukları hayal kırıklığı sebebiyle tekrar silahlanmaktadırlar. Halihazırda yeniden silahlanma oranı çok yüksek olmasa da bu trendin devamı barış sürecini topyekûn tehlikeye sokabilecek sonuçlar doğurabilecektir.

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa barış süreçlerinde uygulama sürecinin en az barış müzakereleri ve barış anlaşmasının imzalanabilmesi kadar önemli olduğu sonucuna ulaşılabilecektir. Kolombiya ve FARC arasında 2012-2016 yılları arasında geçen Havana barış müzakereleri başarı ile icra edilmiş ve 2016 yılında iki taraf arasında barış anlaşması imzalanabilmiştir. Bu süreçteki gayretleri barış anlaşmasının ana mimarlarından olan eski devlet başkanı Manuel Santos'un da Nobel barış ödülü ile ödüllendirilmesini sağlamıştır. Ancak uygulamadan yaşanan sorunların barış sürecini zora soktuğu görülmektedir. Bu sorunların oluşmasında mevcut iktidarın barış anlaşmasını uygulamadaki isteksizliğinin ana etmenlerden birisi olduğu söylenebilir. Bu kapsamda 2022 yılında ülkede icra edilecek seçimler barış sürecinin kaderi için son derece belirleyici olacaktır.

Kaynakça

- Acero, C. ve Machuca, D. (2021). The substitution program on trial: progress and setbacks of the peace agreement in the policy against illicit crops in Colombia. *International Journal of Drug Policy*, 89, 1-11, <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2021.103158>.
- ARN (Agencia para la Reincorporación y la Normalización). (2020). Espacios Territoriales de Capacitación y Reincorporación (ETCR). <http://www.reincorporacion.gov.co/es/reincorporacion/Paginas/LosETCR.aspx> (Erişim Tarihi: 15.10.2021).
- Arocha, J., G., A. C., Jaramillo, C. E., M., D. F., Eduardo Pizarro-L., S., C. M., A., G. (1988). *Colombia: Violencia y Democracia*. Bogota: Universidad Nacional de Colombia, COLCIENCIAS.
- Arredondo, J. (2019). The Slow Death of Colombia's Peace Movement. *The Atlantic*. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2019/12/colombia-peace-farc/604078/>. (Erişim Tarihi: 12.10.2021).
- Avila, A. (2020, 8 Ocak). La guerra entre las disidencias: El país que se desangra. *Semana*. <https://www.semana.com/opinion/articulo/la-guerra-entre-las-disidencias/647454/> (Erişim Tarihi: 12.10.2021).
- Battle M. ve Duncan G. (2013). Colombia: un panorama menos confuso. *Revista de Ciencia Política*, 33(1), 101–116.
- Baysal, B. (2019). *Securitization and Desecuritization of FARC in Colombia: A Dual Perspective Analysis*. New York: Rowman Littlefield Lexington Books.
- Baysal, B. (2021, 27 Mayıs). Kolombiya Protestolarının Analizi: Sorunun Kökleri, Şiddetin Sebepleri, Talepler ve Olası Sonuçlar. *Panorama*. <https://www.uikpanorama.com/blog/2021/05/27/kolombiya-protestolarinin-analizi-sorunun-kokleri-siddetin-sebepleri-talepler-ve-olasi-sonuclar/> (Erişim Tarihi: 12.10.2021).
- BBC Mundo (2019, 29 Ağustos). FARC: Iván Márquez, exjefe del equipo negociador de las FARC, anuncia que retoma la lucha armada en Colombia. *BBC*. <https://www.bbc.com/mundo/noticias-america-latina-49509911> (Erişim Tarihi: 12.10.2021).
- Bonet-Moron, J.; Ricciulli-Marin, D.; Perez-Valbuena, G.J.; Galvis-Aponte, L.A.; Haddad, E.A.; Araujo, I.F. ve Perobelli, F.S. (2020). Regional economic impact of COVID-19 in Colombia: An input-output approach. *Regional Science Policy and Practice*, 12(6), 1123-1151.
- Brittain, J. J. (2010). *Revolutionary Social Change in Colombia the Origin and Direction of the FARC-EP*. New York: Pluto Press.
- Charles, M.H., Baysal, B. ve Forero, J.D. (2020). A Criminal Peace: Mapping the Murders of ex-FARC Combatants, OCCO Documents, Universidad Del Rosario: https://www.urosario.edu.co/Documentos/Facultad-de-Ciencia-Politica-Gobierno-y-Relacione/Observatorios/Crimen-organizado/DOCUMENTOS_OCCO_2_A_Criminal_Peace-18-nov-min.pdf (Erişim Tarihi: 12.10.2021).
- Cockroft, J. D. (1997). *Latin America: History, Politics, and U.S. Policy*. Chicago: Nelson-Hall.
- Daşlı, G., Alici, N. ve Figueras, J. P. (2018). *Barış ve Toplumsal Cinsiyet: Kolombiya Barış Süreci*. Ankara: DEMOS.
- Dugas, J. C. (2015). Colombia. H. E. Vanden ve G. Prevost (Ed.) *Politics of Latin America: The Power Game*. New York: Oxford University Press.
- El Gobierno Colombia; FARC-EP. (2016). Final Agreement to End the Armed Conflict and Build a Stable and Lasting Peace. <http://especiales.presidencia.gov.co/Documents/20170620-dejacion-armas/acuerdos/acuerdo-final-ingles.pdf> (Erişim Tarihi: 12.08.2019).
- Forero Rueda, S. (2020, 16 Haziran). La realidad de las nuevas áreas de reincorporación de excombatientes de las Farc. *El Espectador*. <https://www.elespectador.com/colombia-20/paz-y-memoria/la-realidad->

- de-las-nuevas-areas-de-reincorporacion-de-excombatientes-de-las-farc-article/ (Erişim Tarihi: 12.10.2021).
- Fundacion Ideas Para La Paz. (2019). La reincorporación económica de los excombatientes de las FARC: Retos y riesgos a futuro. FÍP: https://ideaspaz.org/media/website/FIP_NE_Reincorporacion.pdf (Erişim Tarihi: 12.10.2021).
- Fundacion Paz ve Reconciliación (2020) Fumigaciones y militarización, estrategias inservibles. *Pares* <https://www.pares.com.co/post/fumigaciones-y-militarizaci%C3%B3n-estrategias-inservibles>. (Erişim Tarihi:12.10.2021).
- Gobierno de Colombia. (2016). Plan Marco de Implementación del Acuerdo Final de Paz. [https://colaboracion.dnp.gov.co/CDT/Conpes/Económicos/3932_Anexo%20B_Plan%20Marco%20de%20Implementación%20\(PMI\).pdf](https://colaboracion.dnp.gov.co/CDT/Conpes/Económicos/3932_Anexo%20B_Plan%20Marco%20de%20Implementación%20(PMI).pdf) (Erişim Tarihi: 12.03. 2020).
- Gonzales, L. (2019, 17 Ekim). "Espíritu de paz": el café producido en Colombia por excombatientes de las FARC recibe un premio internacional. *RT*. (<https://actualidad.rt.com/actualidad/330532-espiritu-paz-cafe-producido-excombatientes-farc-colombia>) (Erişim Tarihi: 12.10.2021).
- González, F. (2004). The Colombian Conflict in Historical Perspective. Conciliation Resources. *Accord* 14, 10-15.
- Granada, S., Restrepo, J. A. ve Vargas, A. R. (2009). El agotamiento de la política de seguridad: evolución y transformaciones recientes en el conflicto armado colombiano. D. A. Jorge A. Restrepo (Ed.). *Guerra y violencias en Colombia Herramientas e interpretaciones*. Bogota: Editorial Pontificia Universidad Javeriana.
- Gutiérrez D., J.A. (2021). 'Whatever we have, we owe it to coca'. Insights on armed conflict and the coca economy from Argelia, Colombia. *The International Journal on Drug Policy*. <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2020.103068>.
- Herbolzheimer, K. (2016). Innovations in the Colombian Peace Process. NOREF Report.
- Herrera, N.ve Porch, D. (2008). 'Like going to a fiesta' – the role of female fighters in Colombia's FARC-EP. *Small Wars & Insurgencies*, 19(4), 609-634.
- International Crisis Group (2018). Risky Business: The Duque Government's Approach to Peace in Colombia. *International Crisis Group*. <https://www.crisisgroup.org/latin-america-caribbean/andes/colombia/67-risky-business-duque-governments-approach-peace-colombia> (Erişim Tarihi: 12.10.2021).
- Isacson, A. (2021). A Long Way to Go: Implementing Colombia's peace accord after five years. *WOLA*. <https://www.wola.org/analysis/a-long-way-to-go-implementing-colombias-peace-accord-after-five-years/> (Erişim Tarihi:12.10.2021).
- İnan Şimşek, A. (2019). Kolombiya. C. U. Oğuz, S. Atvur ve R. İzol (Ed.). *21. Yüzyılda Latin Amerika Siyaset- Ekonomi- Toplum*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kline, H. F. (2012). *Historical Dictionary of Colombia covers the history of Colombia*. Lanham: Scarecrow Press, Inc.
- Kroc Institute for International Peace Studies. (2018). State of Implementation of the Colombia Peace Agreement Report Two.
- Kroc Institute for International Peace Studies. (2020). Colombia Barometer Initiative. <https://peaceaccords.nd.edu/barometer> (Erişim Tarihi: 03.12.2021).
- Kroc Institute for International Peace Studies. (2021). The Colombian Final Agreement in the Era of Covid-19: Institutional and Citizen Ownership is Key to Implementation (Dec 2019-Nov 2020).
- La Via Campesina (2020, 13 Kasım). Colombia Peace Process: The abandonment of the PNIS and the resumption of the "war on drugs". *La Via Campesina*. <https://viacampesina.org/en/colombia-peace-process-the-abandonment-of-the-pnis-and-the-resumption-of-the-war-on-drugs/> (Erişim Tarihi:12.10.2021).

- Larosa, M. J. ve Mejía, G. R. (2014). *Historia Concisa de Colombia (1810-2013)*. Bogota: Editorial Pontificia Universidad Javeriana.
- LeGrand, C. (2003). The Colombian Crisis In Historical Perspective. *Canadian Journal of Latin American and Caribbean Studies*, 28(55/56), 165-209.
- Maher, D. ve Thomson, A. (2018). A precarious peace? The threat of paramilitary violence to the peace process in Colombia. *Third World Quarterly*, 39(11), 2142-2172.
- Maldonado, A. U. (2017). What Is the Colombian Peace Process Teaching the World? *New England Journal of Public Policy*, 29(11), 1-7.
- Matanock A. M. ve García-Sánchez, M. (2017). The Colombian Paradox: Peace Processes, Elite Divisions & Popular Plebiscites. *Daedalus*, 146(4), 152–166.
- Parada-Hernández, M.M. ve Marín-Jaramillo, M. (2021). Cocalero women and peace policies in Colombia. *International Journal of Drug Policy*, 89, 1-9, <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2021.103157>.
- Rapp, J. (2017, 17 Ekim). Ex FARC guerrillas abandon demobilization zones. *The Bogota Post*. <https://thebogotapost.com/farc-leave-demobilization-zone/24522/> (Erişim Tarihi: 12.10.2021).
- Romero, J. E. ve Meisel, A. (2019). Análisis demográfico de la Violencia en Colombia. Banco de Republica Colombia: <https://www.banrep.gov.co/es/analisis-demografico-violencia-colombia> (Erişim Tarihi: 11.11.2019).
- Safford, F. ve Palacios, M. (2002). *Colombia: Fragmented Land, Divided Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Sala, M.R. (2019, 30 Nisan). El narcotráfico en la ‘paz’ colombiana. *Esglobal*. <https://www.esglobal.org/el-narcotrafico-en-la-paz-colombiana> (Erişim Tarihi: 12.10.2021).
- Salas-Salazar, L. G. (2016). Conflicto Armado y Configuración Territorial: Elementos para la Consolidación de la Paz en Colombia. *Bitacora*, 26(2), 45-57.
- Sanín, F. G., Acevedo, T. ve Viatela, J. M. (2007). *Violent Liberalism? State, Conflict and Political Regime in Colombia, 1930-2006: An Analytical Narrative on State-Making*. Crisis States Research Center Working Paper No.19.
- Segura, R. ve Mechoulan, D. (2017). Made in Havana: How Colombia and the FARC Decided to End the War. International Peace Institute.
- Sezek, E. N. ve Uysal Oğuz, C. (2021). Bir Çatışmanın Analizi ve Müzakere Süreci: Kolombiya’da FARC Örneği. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 9(1), 185-211.
- Suarez, A. (2021, 25 Kasım). Los ex FARC asesinados en tiempos de paz en Colombia. *AP News*. <https://apnews.com/article/eff6e35257b443fa46ffd9d44a9485e8> (Erişim Tarihi: 12.10.2021).
- UCDP. (2019). *Colombia*. UCDP Colombia: <https://ucdp.uu.se/country/100> (Erişim Tarihi:25.10.2019).
- UN Verification Mission. (2021). Mandate, UN Verification Mission in Colombia: <https://colombia.unmissions.org/en/mandate> (Erişim Tarihi: 29.11.2021).
- UNODC (2014). Guía para Colombia sobre el régimen jurídico contra el terrorismo y su financiación: Subdivisión de Prevención del Terrorismo. UNODC: https://www.unodc.org/documents/terrorism/Publications/Colombia_Legal%20Guide/GLFTweb_Spanish.pdf. (Erişim Tarihi: 12.10.2021).
- Uysal Oğuz, C. ve Sezek, E.N. (2021). İç Çatışma Sonrası Kolombiya’da Barış İnşası Süreci. *Gazi Akademik Bakış*, 15(29): 337-358.
- Valenzuela, P. (2019). The Values of Peace in the Colombian Peace Agreement: Discursive Progress and Empirical Hurdles. *Peacebuilding*, 7(3), 297-313.
- Voyvodic C. (2021). The legacy of rebel order: local (in)security in Colombia. *Conflict, Security & Development*, 21(2), 177-197.

¹ Kolombiya çatışma süreci hakkında daha detaylı bilgi için: Sezek, E. N. ve Uysal Oğuz C. (2021). “Çatışmalardan “Kısmi” Barışa Kolombiya”, İçinde E. Çıtak, E. Kuşku-Sönmez, G. Turan (Edits.), Pandora'nın Kutusu Açıldı: Soğuk Savaş Sonrasında İç Çatışmalar ve İç Savaşlar, Ankara: Palme Yayınevi.

² Bu konuda detaylı bilgi için bakınız: Uysal Oğuz, C. ve Sezek, E.N. (2021). (İç Çatışma Sonrası Kolombiya'da Barış İnşası Süreci. *Gazi Akademik Bakış* 15(29): 337-358).

³ Barış anlaşması kapsamında uyuşturucu madde üretiminin durdurulması için başlatılan PNIS (Plan Nacional Integral de Sustitución) programı için bkz:
<http://es.presidencia.gov.co/normativa/normativa/DECRETO%20896%20DEL%2029%20DE%20MAYO%20DE%202017.pdf>

⁴ 2020 verilerine göre yeniden silahlanan eski FARC üyelerinin oranı %10'un altındadır (Isacson, 2021).